

Війна і міф. Невідома Друга світова

Видатні українські історики розвінчують міфи радянської пропаганди!

Чи правда, що пакт Молотова-Ріббентропа був вимушеним кроком для СРСР? Чи завжди Радянський Союз був непримиреним противником нацистів? Чи правда, що українські націоналісти масово винищували євреїв під час війни, особливо у Львові та Бабиному Яру? Сталін узгоджував військові дії з Гітлером? Бандера був агентом спецслужб нацистів? Кримські татари масово дезертирували на початку війни?

На ці теми ще 30 років тому боялися говорити навіть із рідними!

ВІЙНА і МІФ

НЕВІДОМА
ДРУГА СВІТОВА

1939
1945

Український
Інститут
національної
пам'яті

Рівненська
ОДА
СІМЕЛНОГО
РАЙОНУ

ВІЙНА і МІФ

НЕВІДОМА ДРУГА СВІТОВА

 Український
інститут
національної
пам'яті

ХАРКІВ КЛУБ
СІМЕЙНОГО
2016 ДОЗВІЛЯ

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2016

ISBN 978-617-12-1084-4 (epub)

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Авторський колектив:

*Ігор Бігун, Сергій Бутко, Володимир В'ятрович, Кирило Галушко,
Сергій Горобець, Сергій Громенко, Олександр Зінченко, Олеся Ісаюк,
Богдан Короленко, Максим Майоров, Василь Павлов, Ростислав Пилявець,
Яна Примаченко, Сергій Рябенко, Вікторія Яременко*

За загальною редакцією *Олександра Зінченка, Володимира В'ятровича, Максима Майорова*

Український інститут національної пам'яті www.memory.gov.ua
«ЛікБез. Історичний фронт»
Центр досліджень визвольного руху
Електронний архів визвольного руху

На обкладинці використано символ «Мак пам'яті», створений Українським інститутом національної пам'яті та Національною телекомпанією України

Дизайнер символу *Сергій Мішакін*

Фотографії:

Галузевий державний архів Служби безпеки України, Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного, Архів Центру досліджень визвольного руху, Федеральний архів (Німеччина) (bundesarchiv.de), «Історична правда» (istpravda.com.ua), Електронний архів визвольного руху (avr.org.ua), Вікісховище (www.commons.wikimedia.org), «ЛікБез. Історичний фронт» (likbez.org.ua), waralbum.ru

В71 Війна і міф. Невідома Друга світова / за заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. — 272 с. : іл.

ISBN 978-966-14-9085-6 (дод. наклад)

УДК 94(477)
ББК 63.3(4Укр)62

Дизайнер обкладинки *Владислав Прокопів*

ISBN 978-966-14-9085-6 (дод. наклад)

© Ігор Бігун, Сергій Бутко, Володимир В'ятрович, Кирило Галушко, Сергій Горобець, Сергій Громенко, Олександр Зінченко, Олеся Ісаюк, Богдан Короленко, Максим

Майоров, Василь Павлов, Ростислав Пилявець, Яна Примаченко, Сергій Рябенко, Вікторія Яременко, текст, 2016

© Олександр Зінченко, Володимир В'ятрович, Максим Майоров, упорядкування, 2016

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2016

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2016

ВІЙНА МІФАМ

Як з'являються міфи? А головне — чому з'являються міфи? І чи можна щось із тими міфами зробити? І чи треба?

Якщо ви тримаєте цю книжку в руках, значить, якийсь із цих питань вас турбує або принаймні цікавить. А значить, відповідь на останнє запитання ми вже маємо: про історичні міфи говорити треба. Бо вони і цікавлять, і хвилюють: якою насправді є наша історія?!

Відповіді на решту запитань не будуть такими короткими.

Як з'являються міфи?

Простіше пояснити на якомусь одному прикладі. Так сталося, що у мене «під рукою» є одна така історія. Свого часу я написав про неї іншу книжку. Ідеться про Катинь.

Уже на самому початку 1990-х у моєму рідному Харкові розпочалися дослідження одного з масових поховань польських військовополонених, здійснених під час операції, яка увійшла в історію як Катинський злочин. Усі могили були пошкоджені величезними будівельними бурами. Людські рештки було перемелено і перемішано із землею, немов величезними м'ясорубками. Ці сліди — 60—80 см у діаметрі — світлими колами чітко проглядалися на планіметрії розкопок. Ніхто тоді не міг пояснити, кому було потрібно бурити будівельними бурами могили таємного цвинтаря НКВД.

Якщо дуже коротко: Катинський злочин — масові розстріли польських військовополонених у Катині, Харкові, Калініні та іще в кількох місцях навесні 1940 року — сьогодні є одним із найбільш досконало вивчених злочинів комуністичного режиму. Але протягом півстоліття ця тема була в СРСР табу. Про Катинь можна було згадувати тільки офіційну версію: поляків знищили не комуністи, а нацисти, і не навесні 1940-го, а у 1941 році.

Навесні 1943 року великий світ вперше почув назву невеличкого поселення в околицях Смоленська. Німецьке радіо оголосило тоді про

знахідку у Катинському лісі — тисячі винищених комуністами польських військовополонених.

Німцям було відомо, що і польський уряд в Лондоні, і родини на окупованих Третім Райхом землях розшукують щонайменше 10 тисяч зниклих співвітчизників. Берлін цілком розумів, які наслідки може мати це повідомлення.

Партнерство СРСР та Польського еміграційного уряду генерала Владислава Сікорського було важким після радянської агресії проти Польщі 17 вересня 1939 року: власне, не було б додаткових зусиль прем'єра Великої Британії Вінстона Черчилля — невідомо, чи було б це партнерство. Не були простими також стосунки між Британією та СРСР як союзниками в антигітлерівській коаліції. У Берліні все це чудово розуміли. Новина про Катинь переслідувала цілком цинічну мету: вбити клин між союзниками і спровокувати протиріччя, які б призвели до розпаду або ослаблення антигітлерівської коаліції.

Це майже вдалося: попри всі натиски з боку британського уряду, польський уряд відмовився визнати радянську версію Катинської трагедії. СРСР вже за кілька днів після німецького повідомлення оголосив, що польських військовополонених розстріляли нацисти під час наступу на Смоленськ у 1941 році, а ще за тиждень розірвав усі стосунки з урядом Сікорського. Трошки більше про цю історію можна прочитати у міфі 8. Тут зазначу тільки одну, але важливу річ: від квітня 1943 року історія Катинського розстрілу почала жити саме як міф — говорити правду про Катинь було заборонено. Ця правда стала вмістом «Особливої папки № 1» — таємного пакета із документами. Там містився наказ Політбюро ЦК ВКП(б) знищити 25 700 польських військовополонених, підписаний Сталіним, Ворошиловим, Молотовим та іншими членами ЦК, та інші папери, дотичні до цього злочину. Відкривати цей пакет мав право тільки особисто генеральний секретар комуністичної партії. Найбільша таємниця СРСР.

Влітку 1969 року в лісі під Харковом троє школярів з околиць випадково докопалися до цієї таємниці. Те, про що було вільно знати

тільки генеральному секретарю, раптом дізналися кілька п'ятикласників!

Почалися літні канікули. Хлопці пішли шукати «скарби» у лісі. Серед кісток і черепів розритої могили вони знайшли золоту обручку, золоті коронки зубів і гудзики з польським орлом.

Місцевий КГБ дізнався про все практично відразу. У хлопців «скарби» забрали. Здавалося б — дрібний епізод, нав'язаний книжками Роберта Льюїса Стівенсона та Марка Твена. Але про цей «дрібний» епізод уже летіли термінові донесення: до Києва — першому секретарю ЦК КПУ Петру Шелесту та до Москви — голові КГБ СРСР Юрію Андропову.

Кілька цитат:

«Встановлено, що в зазначеному місці у 1940 році УНКВД по Харківській області була похована значна кількість (кілька тисяч) розстріляних офіцерів і генералів буржуазної Польщі, залишки яких і були знайдені дітьми за випадкових обставин».

«Пенсіонер КГБ Галіцин Н. А., який з довоєнних років працював водієм в органах держбезпеки і брав участь у виконанні вироків з ВМП (вищій мірі покарання. — Прим. О. З.), після огляду місця знайдення могил пояснив, що у квітні — травні 1940 року за його участю було виконано рішення про розстріл приблизно 13 тисяч офіцерів і генералів буржуазної Польщі...»

Зафіксуємо цю інформацію: у цьому документі КГБ СРСР чорним по білому зазначено, що поляків навесні 1940 року розстріляли працівники радянських спецслужб.

Проте публічна версія мала звучати у геть інший спосіб:

«Вважаємо за доцільне роз'яснити навколишньому населенню, що в період окупації німцями Харкова каральні органи Німеччини у зазначеному місці провадили поховання без почестей розстріляних за дезертирство й інші злочини солдатів та офіцерів німецької та союзних із ними армій. Одночасно у цьому місці поховано німцями померлих від різних небезпечних інфекційних захворювань (тиф, холера, сифілітики тощо), а тому назване поховання мусить бути

визнано органами охорони здоров'я небезпечним для відвідування. Це місце буде оброблено хлорним вапном, поставлено на карантин і потім засипано ґрунтом».

Зафіксуємо і цей факт: КГБ СРСР чітко рекомендував поширювати чутки, що ці поховання було зроблено німцями під час окупації Харкова.

Ба більше, далі документи КГБ на кількох сторінках розписують план заходів «з ліквідації спецоб'єкта».

Для конспірації робіт було створено слідчий ізолятор зі штатом у 21 одиницю. У його розпорядження передали чотири автомобілі: легковик «ГАЗ-69», самоскид, автоцистерну та вантажівку із буровою установкою, а ще... 13 тонн їдкою натрію.

Не важко відтворити розрахунки — по одному кілограму реактиву на один кістяк, адже у 112 могилах, за інформацією КГБ, було поховано приблизно 13 тисяч розстріляних.

Ліквідація «спецоб'єкта» мала відбуватися під виглядом будівництва навчального закладу КГБ. Сценарій був дуже простий. Докладний план поховань у Харківському КГБ був. Досить було загнати техніку, добуритися до кісток, засипати могили хімікатами, залити усе водою — і трохи почекати.

План не спрацював. Рештки польських військовополонених уціліли. І коли на початку 1990-х археологи почали досліджувати колишній «спецоб'єкт НКВД», спливла наверх і ця потворна історія нищення людських могил. Для СРСР замало було збудувати віртуальну версію минулого — часом фізично нищилися навіть матеріальні свідчення, які суперечили радянському історичному міфу!

І ось тут ми підходимо до відповіді на запитання, як з'являються історичні міфи.

У цій історії ми бачимо всі основні прийоми конструювання таких міфів у СРСР.

Американські науковці Рой Баумайстер та Стівен Гастінґс свого часу написали цілу розвідку про те, якими засобами відбувається переінакшення колективної пам'яті про минуле. Вони згадують досить

багато різних прийомів, але в контексті нашого прикладу згадаємо лише три з описаних ними прийоми формування альтернативної до реальної версії минулого: оминання, фальшування, звинувачення ворогів.

1. Оминання. Тут ідеться про замовчування та уникання згадок неприємних фактів. Катинська історія опинилася темою «табу» на довгі 50 років саме в ключі такого підходу до справи. Ба більше, оминання перетворювалося на заперечення самого факту події, що насправді мала місце.

2. Фальшування. У 1944 році спеціально створена комісія під орудою академіка Миколи Бурденка фальсифікувала докази, які дозволяли не тільки заперечувати радянську відповідальність за цей злочин, але і доповнити його «доказами» нацистської причетності до Катинського вбивства. Підробили як свідчення «очевидців», так і певні матеріальні докази. Наприклад, до звіту Бурденка як доказ долучили листівку із підробленою датою відправлення, щоб довести, що розстріл відбувся не раніше 1941 року.

3. Звинувачення ворогів. Цей прийом використовувався і у 1943 році, коли вже через кілька днів після німецького повідомлення СРСР звинуватив нацистів у знищенні польських військовополонених, і у 1944 році, коли комісія Бурденка продовжувала звинувачувати у цьому нацистів, і навіть у 1969 році, як ми бачили на матеріалах КГБ СРСР. Мета цього прийому була очевидною: приписування ворогові власного безчестя.

Але Катинський злочин — це тільки один із багатьох міфів, якими радянська пропаганда й історіографія оточила період Другої світової війни. Таких міфів, що функціонують у колективній пам'яті на пострадянському просторі, можна нарахувати десятки. Так СРСР намагався сконструювати Великий Міт Великої Війни.

Якийсь час тому Львівський форум видавців запросив мене до публічної дискусії із блискучим істориком Ярославом Грицаком. У тій розмові професор Грицак запропонував розрізняти міф і Міт. Різниця ніби незначна — лише в одну літеру. Але часом одна літера багато

значить. Зрештою, кажуть, через одну літеру «j» пересварилися Західне і Східне християнство, дискутуючи про єдиносутність (homousios) та подобосутність (homojusias) Христа-бога. Отже, диявол — у дрібницях.

У цій дискусії мені видавалося важливим сказати, що міф — це спотворене, часом спрощене, а часом — сфальсифіковане бачення минулого. А тому міфи небезпечні: коли наше знання про минуле наповнене міфами, а не фактами, — ми втрачаємо розуміння природи історичних процесів. Причинно-наслідкові зв'язки розриваються тими міфами. І ми опиняємося у пастці власного спотвореного міфом бачення минулого. А з часом — втрачаємо навичку адекватно оцінювати не тільки причинно-наслідкові зв'язки між фактами у минулому, але і природу різноманітних процесів сьогодення. Міфи — це куряча сліпота на дорозі історії. У сутінках часів можна добряче вгатитися головою у якийсь із верстових стовпів історії. Небезпечна річ ті міфи!

Натомість Ярослав Йосипович зауважив, що, окрім міфів, іще є і великий Міт. Колективна пам'ять функціонує не так на досконало зважених на вагах науки фактах, як у координатах цих великих і величних Мітів: Міт Козацтва, Міт Великої Руси-України, Міт Великої Війни...

Чесно кажучи, мені не дуже подобається захаращувати тексти посиланнями на авторитети, але часом мушу! Відомий польський соціолог культури Барбара Шацька (книжка якої «Минуле, пам'ять, міт» є обов'язковою для прочитання усім зацікавленим сферою колективної пам'яті) окреслила дуже подібне визначення та сферу функціонування Міту.

Отже. Міт опирається на ірраціональний образ минулого, на віру в цей образ, а не на факти. Істинність цього образу не підлягає верифікації. Проте Міт також творить суспільну сув'язь. До того ж Міт радше інформує про те, якими є тривоги і стан духу у певний час тепер, ніж про те, яким минуле було насправді колись. Зрештою, пише

Шацька, Міт збудовано на цінностях. Вирішальними є відносини між цінностями, а не розшукування подій і постатей на шкалі часу.

Саме тому у такій системі координат Володимир Великий опиняється поблизу Богдана Хмельницького та Тараса Шевченка, а київське Хрещення 988 року — поруч із проголошенням Незалежності. Міт є фіксацією і переказом цінностей та важливих для груп зразків поведінки. Його функції — окреслити групову ідентичність і легітимізувати існування суспільно-політичного порядку. І саме тому тоталітарні режими так любили міфи, з яких творили свій Міт — для тоталітаризму це був один зі способів легітимізувати себе.

Трансформація суспільних цінностей супроводжується змінами у колективній пам'яті. Кожна доба надягає свій Великий Міт Славного Минулого: змінюється популярність постатей і історичних подій.

Отже, СРСР намагався сконструювати цілий контекст окремих епізодів, створюючи Великий Міт Великої Війни. Я розумію, що це буде іще одне велике спрощення, але якщо максимально абстрагуватися від деталей, радянський Міт цієї війни виглядатиме так:

На найбільш миролюбну країну світу віроломно, підступно і без оголошення війни напали фашистські варвари. Якщо ми і підписували якісь пакти із ними — то тільки з метою максимально відтермінувати неминучу війну, яку ми мали виграти малою кров'ю і на чужій території. Щоправда, все одно війна трапилася несподівано, що призвело до величезних втрат на першому її етапі. Але мобілізація цілого радянського народу дозволила ефективно переоблаштувати країну Рад на військові рейки, а масовий героїзм солдатів і офіцерів під проводом комуністичної партії і особисто товариша Сталіна став запорукою великої перемоги радянського народу над німецько-фашистськими загарбниками.

Прошу вибачити мені як аж надто широкі мазки, якими змальовано цей Міт, так і бажання трохи позбиткуватися над його логікою. Ясна річ, що Великий Міт Великої Вітчизняної війни був скроєний значно

майстерніше. Він задавав ту контекстну рамку, у яку, щоправда, не вкладалися деякі важливі факти і долі окремих людей.

Сталін намагався виправдатися у сумнозвісній промові по радіо 3 липня 1941 року: Пакт Молотова — Ріббентропа — це тільки спосіб відтермінувати початок неминучої війни із фашизмом. Але це не пояснювало таємних додаткових протоколів, за якими слідувала агресія щодо Польщі, Фінляндії та Балтійських країн. Так, для агресії було вигадано нові слова: «визвольний похід» та «дружня допомога». Але таємні додаткові протоколи на всяк випадок вирішили заховати до ще одної «Особливої папки» на довгі півстоліття.

Інший приклад: радянський Міт про цю війну відмовляв українцям у суб'єктності. У контексті цього Міту вони *apriori* не могли діяти з власної волі та у своїх інтересах, не координуючи свої цілі із глобальними потугами. Тобто «правильні» українці були із СРСР, а «неправильні» — були націоналістами і колаборували із нацистами. Ідея боротьби за українську незалежність (як і сам факт її існування у 1917—1921 роках) випадала з чорно-білого радянського дискурсу та у найкращому випадку потрапляла у лапки — «так звана “українська незалежність”». Цю частину українського минулого в СРСР наполегливо оминали.

Народження цілої низки міфів було зумовлено бажанням «звинуватити ворогів» у власних гріхах. Поруч із Катинським злочином у цій категорії радянських фальсифікацій опинилися знищення Хрещатика і стародавнього Успенського собору в Києві та Дніпрогесу в Запоріжжі. Фальсифікувалися окремі дати і факти: радянська пропаганда стверджувала, що Київ був залишений радянськими військами 21 вересня, хоча насправді це трапилось іще 19 вересня 1941 року. Історія із «героїчними панфіловцями» взагалі була буквально висмоктана із нічого. І радянська пропаганда, і радянська історіографія уникали згадок найбільшої в історії тієї війни танкової битви під Дубном, яку Червона армія бездарно програла Вермахту влітку 1941 року. Довгі роки у СРСР намагалися не згадувати зайвий раз Корюківську трагедію, що сталася в березні

1943 року, бо роль червоних партизан в історії знищення цього містечка занадто контрастувала із міфом про «народних месників». Власне, у Корюківці радянські партизани спровокували каральну акцію окупантів, але не тільки не помстилися, а навіть і не пробували якось захистити мирне населення містечка, попри багаторазову перевагу над супротивником у чисельності. Іще одне «табу» — це суспільні настрої населення СРСР, де надто часто звучали антирадянські ноти.

Радянський Міт цієї війни, наповнений фальсифікаціями і «табу», оминав цілі сторінки і розділи історії. Наприкінці існування СРСР на хвилі гласності цей Міт почав руйнуватися під впливом публікацій заборонених раніше щоденників і спогадів та розсекречених документів з радянських архівів.

На початку 1990-х Україна та Росія перебували у подібній ситуації: на думку відомого московського історика Андрія Зубова, Росія тоді навіть дещо випереджала Україну в опрацюванні історичної спадщини тоталітаризму. Можна припускати, що в середині 1990-х маркерне ставлення до фігури Сталіна було приблизно однаковим в обох країнах. Але далі щось сталося.

В Україні за опитуванням «Що нас об'єднує і що нас роз'єднує», яке проводив фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» у січні 2015 року, історичну роль Сталіна позитивно оцінюють 7 % респондентів. У Росії різні синхронні українському опитування (серед яких — дослідження авторитетного Левада-Центру) дають результат від 47 % до 52 % тих, хто вважає, що Сталін — це було добре. «Щось сталося».

Це «щось» — це різна політика пам'яті обох держав. Україна пішла шляхом засудження тоталітаризму і переосмислення його спадщини. Росія Путіна — це країна, де Сталін — «ефективний менеджер», російський народ — «нація переможців», тому «ми перемогли б і без українців», а найбільша катастрофа ХХ століття — не війна, не Голодомор, не Голокост, а «розвал СРСР».

Україна і Росія розійшлися на своїх історичних дорогах. Росія повертається до звичних для СРСР практик «звинувачення ворогів» у власних гріхах. Мова ненависті сьогоденної російської пропаганди позичена зі словника тієї війни — «фашисти», «каратели», «бєндєровці». Тоталітарний Міт Війни знову вбиває. Непокаране зло зростає і помножується.

Квапливі узагальнення і позичені з підручників для шкіл НКВД-КГБ стереотипи, пряме фальшування фактів, одномірне бачення постатей і подій — усе це знову ожило поруч із нами сьогодні. Саме тому так важливо проговорити і для нас, і для них: чим була Друга світова війна.

Водночас важливо, щоб колективна пам'ять українців не опинилася у пастці новостворених міфів — таких, як, наприклад, відомі «історії» про те, як «Жуков хотів виселити з України усіх українців», а де Голль «хотів мати таку армію, як УПА». Деконструкція старих міфів у жодному разі не має перетворюватися на творення нових.

Чесно кажучи, я б хотів слідом за істориком Пітером Гейлом повторити: «Мені б хотілося, щоб можна було якомога виразніше протиставити міф і історію. Міф — це деформоване минуле, безсоромно допасоване до упереджень його речників, їхніх національних і релігійних переконань, нетолерантності чи небезсторонніх поглядів. Історія — це минуле, показане таким, яким воно справді було». Але є одне «але».

Парадокс, але деконструкція радянського Міту Великої Вітчизняної війни рано чи пізно призведе до творення нової — української версії Міту Другої світової війни. На те нема ради — колективна пам'ять функціонує і Мітами, і міфами. Історія Другої світової в американській версії — це переважно війна на Тихоокеанському театрі воєнних дій, у французькому фокусі мало що залишилося поза рухом Спротиву, польська колективна пам'ять про Другу світову війну не вкладається у поняття «світова» і наповнена подіями і явищами, які пов'язані з історією майже виключно польської зброї: Вестерплатте, Катинь, Варшавське повстання, Монте-Кассіно. Українці теж рано чи пізно

створять своє національне бачення цієї війни (зрештою, не може ж кожен носити в голові історичну бібліотеку). І тут теж треба бути дуже обережними.

Кожна нація вибудовує власний історичний Міт. Великий, Величний і — часом — Небезпечний. Небезпечність Мітів, побудованих на «табу» та фальсифікаціях міфів, українці мали змогу пізнати на собі. Один раз — під час Другої світової, коли теорія расової зверхності підживлювалася історичними міфами. Другий — просто зараз, коли з нафталіну Кремль дістав побиту міллю імперську мантию. Навіть Великий Міт може спрацювати, як міна уповільненої дії.

Книжка «Війна і міф. Невідома Друга світова» навряд чи вплине на чиїсь Міти, але може «розмінувати» кілька десятків міфів про Другу світову війну, що функціонують у пострадянській колективній пам'яті та були побудовані на фальсифікаціях, маніпуляціях або замовчуванні фактів.

Авторами цієї книжки є півтора десятка істориків, які працюють у різних установах і організаціях: Українському інституті національної пам'яті, Інституті історії України та Інституті історіографії та джерелознавства НАНУ, Центрі досліджень визвольного руху, Національному педагогічному університеті імені Михайла Драгоманова. Ідея цієї книжки виникла у середовищі інтернет-ресурсу «ЛікБез. Історичний фронт», яке згуртувалося навколо необхідності протидіяти поширенню старих і нових історичних міфів.

Книжка «Війна і міф. Невідома Друга світова» у жодному разі не претендує на істину в останній інстанції та еталон знання про Другу світову війну, а сам перелік згаданих тут міфів не є вичерпним. Ця книжка — лише історичний фаст-фуд, її поява спричинена бажанням задовольнити гострий голод на інформацію про цей період в умовах інформаційної війни. Водночас автори застерігають: історичний фаст-фуд небезпечний для інтелектуального здоров'я — і тому пропонують у додатку перелік важливих популярних та наукових книжок, які треба уважно прочитати після, до або і замість цієї книжки. Зрештою, диверсифікація, тобто — урізноманітнення

джерел знання про минуле, разом із критичним мисленням є базовими умовами подолання всіх тих міфів, якими від часів СРСР наповнено наше колективне підсвідоме. Книжкою «Війна і міф. Невідома Друга світова» ми оголошуємо війну міфам. «Вогонь!»

*Олександр Зінченко,
історик, радник голови
Українського інституту національної пам'яті*

МІФ 1. ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА

МІФ 1

Велика Вітчизняна війна

Намагаючись викоринити у сьогоднішній Україні сам термін «Велика Вітчизняна війна», замінивши його на «Другу світову війну», теперішня українська влада не тільки прагне спотворити суть масштабного історичного протистояння, але й наносить глибоку образу своїм ветеранам, забираючи у них світле свято, зраджує пам'ять мільйонів українців, що воювали у рядах Червоної армії та віддали свої життя саме за захист своєї Вітчизни від фашизму.

Заява Міністерства закордонних справ РФ щодо прийняття Верховною Радою України пакета законів про декомунізацію, 10 квітня 2015 р.

Суть міфу

Міф-термін: назва «Велика Вітчизняна війна Радянського народу проти німецько-фашистських загарбників» означала боротьбу у єдиному пориві проти ворога-супостата за спільну радянську Вітчизну, а тому як історичний термін — єдино правильна.

Факти стисло

«Велика Вітчизняна війна» — це ідеологічно обтяжена радянська назва збройного конфлікту між СРСР та Німеччиною 1941—1945 років, складової Другої світової війни. Хронологічні рамки «Великої Вітчизняної війни» та ідеологічний зміст, який виражає ця назва, не відповідають досвіду українського народу під час Другої світової війни.

Факти докладніше

«Велика Вітчизняна війна» — це радянська історіографічна та ідеологічна концепція, яку створив СРСР та яку дотепер нав'язливо використовує Російська Федерація як альтернативу до терміна «Друга світова війна» зі сподіванням зберегти вплив на Україну та пострадянські республіки. Спочатку словосполучення було ординарним ідеологічним кліше. Вперше воно прозвучало у виступі Йосифа Сталіна по радіо 3 липня 1941 року:

«Батьківщина-мати кличе!» Найвідоміший радянський плакат часів війни, що закликає громадян стати на захист вітчизни, тобто СРСР

«Війну з фашистською Німеччиною не можна вважати війною звичайною. Вона є війною не тільки між двома арміями. Вона є разом з тим великою війною всього радянського народу проти німецько-фашистських військ. Метою цієї всенародної Вітчизняної війни проти фашистських поневолювачів є не тільки ліквідація небезпеки, що нависла над нашою країною, але й допомога всім народам Європи, що стогнуть під ігом німецького фашизму».

У 1939—1941 роках радянська пропаганда називала цей глобальний конфлікт «Другою імперіалістичною війною», абсолютно не співчуваючи жертвам нацистської агресії та їхньому прагненню захищати власні вітчизни. Навпаки, через Комінтерн комуністичним партіям європейських держав дали вказівку критикувати уряди за зусилля, спрямовані на оборону від загарбника.

Після 23 серпня 1939 року співпраця комуністів та нацистів тривала майже 22 місяці протягом 1939—1941 років. Назва «Велика Вітчизняна війна» — це фіговий листок для союзу Гітлера та Сталіна. Радянська пропаганда після нацистської агресії намагалася прикрити ним факт попередньої співпраці двох тоталітарних режимів.

Концепція «Великої Вітчизняної війни» пропонує спрощену «чорно-білу» картинку, де СРСР — це «сили добра», а його супротивники — «сили зла». Дійсність була значно складнішою.

«Друга світова» і «Велика Вітчизняна» — не тотожні поняття ані хронологічно, ані географічно.

Участь України у Другій світовій війні не обмежувалась періодом протистояння СРСР та Німеччини у 1941—1945 роках.

Уже від самого початку 1 вересня 1939 року ця війна торкнулася території України. До останнього дня Другої світової війни — 2 вересня 1945 року — майже на всіх її фронтах у складі збройних сил не тільки СРСР, але й Польщі, Канади, США та інших країн Об'єднаних Націй зі зброєю в руках боролися солдати та офіцери-українці.

Улітку 1941 року багато мешканців радянських міст та сіл не усвідомлювали загрози нацизму у повній мірі. Адже від вересня 1939 року радянська пропаганда приділяла багато уваги співпраці із союзним Третім Райхом. Газета «Правда» 23 грудня 1939 року опублікувала телеграми Гітлера та Ріббентропа, у яких вони сердечно вітають Сталіна із 60-річчям. Сталін відповів: *«Дружба народів Німеччини та Радянського Союзу, що була скріплена кров'ю, має усі підстави бути довгою та міцною».*

Орден Вітчизняної війни 1-го ступеня — один із візуальних елементів радянського міфу про Велику Вітчизняну війну

Радянська пропаганда дезорієнтувала значну частину радянських громадян, які перестали сприймати Третій Райх як потенційного ворога. На частині території України також залишалася пам'ять про німців взірця 1918 року.

Від часів Голодомору минуло вісім років, а від Великого терору — лише три. За десятиліття, яке передувало подіям Другої світової, комуністичний режим винищив в Україні щонайменше п'ять мільйонів осіб. Багато хто серйозно сприймав початок німецько-радянської війни як можливість звільнення від більшовизму.

Радянська пропаганда, сталінські репресії та пам'ять про минуле були для частини суспільства поживою для позитивного сприйняття німців і певних надій щодо них як визволителів від комуністичного лиха. Про це, зокрема, свідчать зведення про настрої громадян Київського УНКВД влітку 1941 року.

Масова здача у полон солдатів і офіцерів Червоної армії також була свідченням того, що сотні тисяч радянських громадян не були готові

воювати за сталінський режим і не сприймали цю війну як «Вітчизняну».

Радянський міф «Вітчизняної» повсякчас підкреслював масовий героїзм червоноармійців під час наступу Вермахту, уникаючи «невигідних» фактів. Загальна картина суттєво відрізнялася від такого чорно-білого і спрощеного бачення цього розділу історії.

МІФ 2. РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ ЗАВЖДИ БУВ НЕПРИМИРЕННИМ ПРОТИВНИКОМ НІМЕЦЬКИХ НАЦІСТІВ

МІФ 2

**Радянський Союз завжди
був непримиренним противником
німецьких нацистів**

Непримиренний противник нацизму Радянський Союз виступає потужним чинником у боротьбі проти німецької агресії.

Узульяс А. (полковник Андре),
«Сыновья ночи», 1978 р.

Суть міфу

СРСР завжди був послідовним противником нацизму.

Факти стисло

У міжвоєнний період Москва і Берлін прагнули зруйнувати лад, встановлений переможцями Першої світової війни. Протягом 1922—1933 років Радянський Союз допомагав Німеччині відновлювати військовий потенціал. Російські більшовики мали на меті світову комуністичну революцію, тож в 1923 році не цуралися підтримувати німецьких нацистів. В період 1933—1939 років СРСР та Німеччина поводитися як ідеологічні вороги, що дозволило їм отримати підтримку міжнародного співтовариства. Накопичені сили Сталін та Гітлер використали для спільного розв'язання Другої світової війни.

Факти докладніше

Після завершення Першої світової війни у 1918 році держави-переможниці встановили систему міжнародних відносин, відому як Версальсько-Вашингтонська. Ця система передбачала дискримінацію переможеної Німеччини.

Метою Великої Британії, Франції та їхніх союзників було не дати Німеччині відродити свій військовий потенціал. Для цього було призначено репарації та встановлено обмеження на види і обсяг озброєння. У Німеччині забрали всі колонії та значну частину європейських територій.

Таємна німецька авіашкола в м. Липецьку з висоти пташиного польоту

Окрім того, держави-переможниці намагалися ізолювати економічно та політично Радянський Союз, оскільки побоювалися комуністичної експансії. Фактором стабільності Європи вважалися нові незалежні держави, такі як Польща, Чехословаччина та інші.

Німеччина та СРСР були однаковою мірою незадоволені післявоєнним устроєм і намагалися змінити його, що стало передумовою налагодження між ними союзницьких відносин. Першим кроком у цьому напрямку став Рапалльський договір СРСР та Німеччини в 1922 році.

Між 1922 та 1933 роками Німеччина ще не була нацистською державою. Однак, завдяки співпраці з СРСР, Німеччина почала відновлювати армію (Райхсвер). Протягом 1926—1931 років Німеччина стала найбільшим торговим партнером Радянського Союзу.

Для підготовки німецьких військовослужбовців СРСР організував навчально-дослідні центри «Липецьк» (авіатори), «Кама» (танкісти), «Томка» (хімічне озброєння). Стажування в СРСР проходили майбутні військові командири Третього Райху.

Співпраця Москви з Німеччиною не обмежувалася урядовими колами. У 1923 році франко-бельгійська окупація Рурської області в Німеччині спричинила радикалізацію опозиції в цій країні. В СРСР розраховували, що хвиля народного гніву в Німеччині переросте у комуністичну революцію. Зважаючи на популярність націоналістичних і пронацистських угруповань, Москва прямо вимагала від Комуністичної партії Німеччини співпрацювати з правими екстремістами.

Німецькі літаки «Фоккер D XIII» на летовищі в липецькій авіашколі

Після приходу до влади Гітлера у січні 1933 року відносини зіпсувалися. Між двома державами загострився конфлікт на ґрунті ідеологічного антагонізму між нацизмом і комунізмом. Однак за лаштунками ідеологічного протистояння в обох держав зберігався спільний інтерес — ліквідація Версальсько-Вашингтонської системи. У травні 1933 року Тухачевський заявив делегації Райхсверу в СРСР:

«Не забувайте, що нас роз'єднує наша політика, а не наші почуття, почуття дружби Червоної армії до Райхсверу. <...> Німеччина і СРСР можуть диктувати свої умови всьому світу, якщо ми будемо разом».

Влітку того самого року німецький генштаб провів військово-штабні навчання, які передбачали спільний з Червоною армією розгром Польщі.

У період з 1933 до 1939 року СРСР вів активну пропаганду проти наростання фашистської загрози в світі. Антифашистський курс Сталіна привернув на бік СРСР багатьох прихильників і дозволив подолати міжнародну ізоляцію.

В цей самий час Німеччина проголосила себе головним противником комуністичної експансії. Гітлер переконував лідерів західних держав, що має намір воювати з СРСР і навіть уклав антирадянський договір з Польщею.

Велика Британія і Франція повірили в антикомуністичну спрямованість Німеччини, тому не заважали відродженню її промислової і військової могутності. Колишні переможці Першої світової війни не протестували навіть проти територіальної експансії Третього Райху. **Від показового протистояння Німеччина та СРСР виграли не менше, ніж від співпраці у попередній період.**

У вирішальний 1939 рік Сталін свідомо зруйнував спроби організації антигітлерівської коаліції за участі СРСР. За приєднання до союзу з Францією та Великою Британією радянський вождь вимагав права на окупацію східних регіонів Польщі. Це була неприйнятна умова.

Натомість одразу після окупації Гітлером Чехословаччини, в квітні 1939 року розпочалися таємні німецько-радянські переговори. Про їхні результати може свідчити німецький план агресії проти Польщі

«Вайс» (квітень 1939 року). Згідно за цим планом, ведення бойових дій на схід від Вісли не передбачалося. Гітлер збирався ділити Польщу разом зі Сталіним.

МІФ 3

**СРСР послідовно боровся за мир,
а Пакт Молотова — Ріббентропа
був вимушеним кроком**

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ